

A nyelvtanulást és a nyelvtudást befolyásoló tényezők

Az SZTE-MTA Képességkutató Csoport keretében 2000 tavaszán országos reprezentatív mintán átfogó felmérést végeztünk a nyelvtanulás és nyelvtudás vizsgálatára. Az adatfelvétel az idegen nyelvi teljesítményen túl sokféle tényezőre kitért, például vizsgáltuk a tanulók általános gondolkodási képességeit, családi hátterét, a nyelvtanulással kapcsolatos motivációit, attitűdjeit és képét is. Adataink lehetővé teszik a nyelvtudás különböző összefüggéseinek feltérképezését, a nyelvválasztást és az idegen nyelvi készségek fejlődését befolyásoló tényezők elemzését. Ez alkalommal elsősorban néhány háttér-tényező szerepét mutatjuk be.

Az 1990-es években két olyan felmérés-sorozatra került sor, amely az idegen nyelvi vizsgálat közvetlen előzményének tekinthető. Az egyik program az iskolában elsajátított tudás érvényességének és szerveződésének vizsgálatára irányult. Az 1995-ben elvégzett, a természettudományi és matematikai tudás minőségét elemző vizsgálatot (6) 1999-ben követte a humán tantárgyak – beleértve az angol mint idegen nyelv – átfogó felmérése. A másik felmérés-sorozat a készségek és képességek fejlettségét vizsgálta országos reprezentatív mintákon. Az idegen nyelvek felmérésében lényegében egyesítettük e kétféle megközelítésben szerzett tapasztalatokat.

A vizsgálat megtervezése során építettünk azokra a korábbi munkákra is, amelyek a magyarországi nyelvtanítás és nyelvtudás különböző aspektusait vizsgálták, mindenekelőtt a British Council által támogatott átfogó elemzésekre (10; 1) és a megreformált érettségi vizsga előkészítésével kapcsolatos felmérésekre. (9; 8)

Az országos adatfelvételre az Oktatási Minisztérium felkérése alapján került sor. A felmérés célja az volt, hogy átfogó képet kapjunk az idegen nyelvek magyarországi oktatásának helyzetéről, a tanulók nyelvtudásáról és a nyelvtudást meghatározó tényezőkről. Ezért az adatfelvételt úgy terveztük meg, hogy:

- a nyelvtudást olyan méretű, országos reprezentatív mintán vizsgáljuk, amely lehetővé teszi a regionális és település-jelleggel összefüggő különbségek kimutatását;
- három életkorban, azonos koncepció szerint készített és egymásra épülő tesztekkel mérjük a tanulók nyelvtudását;
- az adatfelvétel kiterjedjen az összes iskolatípusra és a vizsgálatba bevont iskolák összes párhuzamos osztályára;
- minden résztvevő és angol vagy német nyelvet tanuló diák három készségének (olvasás, írás, hallott beszéd értése) fejlettségét vizsgáljuk;
- a tanulók gondolkodási képességét is felmérjük, így az is elemezhetővé válik, hogy az egyes nyelvek választása és a nyelvtudás miképpen függ össze a tanulók általános képességeivel;
- az elemzés kiterjedjen a tanulók attitűdjeire, az egyes tanítási módszerekkel kapcsolatos véleményére;
- az elemzés kiterjedjen a tanulók családi hátterének vizsgálatára.

A kiválasztott iskolák teljes évfolyamainak felmérését az iskolai nyelvtanítás sajátosságai is szükségessé tették. A nyelvi csoportok ugyanis gyakran nem követik a tanulók osztályokba sorolását, azaz a nyelvórákra az osztályokat gyakran megbontják, és különböző osztályokból új csoportokat képeznek. Az iskolák sokfélesége is megnehezítette az adatfelvétel egységes tervezését és az eredmények nyilvántartását. Egyetlen intézményen belül is különböző képzési típusokkal kellett számolnunk, továbbá a nyelvtanításban gyakori csoportbontás miatt az iskolai osztályok és csoportok bonyolult viszonyát kellett adatbázisunkban megjelenítenünk.

A vizsgálat módszerei

A felméréshez kiválasztott minta

Korábbi felméréseink tapasztalatai alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a különböző nagyságú településeket, az iskolákat, valamint a megyéket is arányosan reprezentáló mintához, valamint a kellően részletes felbontású elemzésekhez mintegy 300 iskolára van szükség. A mintavétel során követtük a hasonló országos reprezentatív vizsgálatok gyakorlatát. A korábbi képesség-felmérésekhez már kialakítottunk egy több mint 200 iskolából álló mintát, a nyelvtudás vizsgálatához elsősorban ezekre az iskolákra számítottunk. Ezt a mintát egészítettük ki a jelenlegi méretre, így nagyrészt építhettünk a már kialakult kapcsolatokra.

A felmérés során 200 általános iskola és 100 középiskola bevonását kívántuk elérni. A tartalék intézményekkel együtt végül 316 iskolából sikerült az adatokat összegyűjtenünk. Így összesen a három életkorban 1154 iskolai osztályról vannak adataink. Ez csaknem 30 ezer tanulót jelent, akik közül körülbelül 24 ezer a nyelvi teszteket is megoldotta.

A vizsgálat jellegéből következik, hogy csak teljes iskolákat lehet felmérni, azaz nem lehet az iskolákból egy-egy osztályt kiválasztani, mert az iskolán belül az egyes osztályok között a nyelvtanulás tekintetében óriási különbségek vannak. A felmérés célja, hogy a nyelvtudásról reális képet adjon, így azoknak is be kellett kerülniük a mintába, akiknek a nyelvtudása nagyon gyenge.

A felmérésekre a 6., a 8. és a 10. évfolyamon került sor, azokban az osztályokban (tanulócsoportokban), amelyek angol vagy német nyelvet tanulnak. Törekedtünk arra, hogy az egyes megyék, továbbá a különböző nagyságú települések iskolái arányosan szerepeljenek a mintában (Budapestet kissé alulreprezentálva). A településnagyság tekintetében a minta összeállítása során öt fokozatot különböztettünk meg (község 2500 lakos alatt, község 2500 lakos felett, város 35 000 lakos alatt, város 35 000 lakos felett és Budapest). A minta e változó szerinti megoszlását a 6. és 8. évfolyamra az 1. táblázatban mutatjuk be. A felmérés összesen 195 településen folyt.

település	évfolyam	
	6.	8.
község 2500 alatt	1482	1365
község 2500 felett	2327	2123
város 35000 alatt	1578	1607
város 35000 felett	2394	2206
Budapest	1193	1006
összesen	8974	8307

1. táblázat. A minta összetétele az iskola székhelyének településmérete szerint

Az adatbázisunkban a települések lakosságszámát is nyilvántartjuk, így tetszőleges bontásban elemezhetjük a település méretének és jellegének szerepét. A legélesebb kü-

lönbségeket annak a felosztásnak a révén kaptuk, amelyben a nyolcadik évfolyamosok mintáját nagyjából tíz egyenlő részre bontottuk.

Bár törekedtünk arra, hogy az egyes megyék arányosan szerepeljenek a mintában, a megye túlságosan kis egység ahhoz, hogy arra elemzéseket végezzünk. Nagyok a megyék lakosságszáma közötti különbségek, így egy pontosan arányosított mintavétel esetén a kisebb megyék csak egy-két iskolával vettek volna részt, ami természetesen nagyon esetleges kiválasztást jelent. Néhány iskolával nem lehet egy egész megye iskoláinak sajátosságait megjeleníteni. A régió azonban már alkalmas egység arra, hogy a regionális különbségeket és az egyes régiók sajátosságait is bemutathassuk. A minta régiók szerinti megoszlását tartalmazza a 2. táblázat.

régió	gyakoriság (fő)	százalék
Közép-Magyarország	5540	18,9
Közép-Dunántúl	3529	12,1
Nyugat-Dunántúl	4242	14,5
Dél-Dunántúl	2528	8,6
Észak-Magyarország	4047	13,8
Észak-Alföld	5061	17,3
Dél-Alföld	4292	14,7
összesen	29239	100,0

2. táblázat. A minta régiók szerinti megoszlása

Az adatgyűjtés eszközei

A nyelvi készségek fejlettségét az angol és a német nyelv felmérésével térképeztük fel. Az egyéb adatok gyűjtését azonban a felmérésbe bevont iskolák összes tanulója kiterjesztettük.

A vizsgálat több, egymástól többé-kevésbé független komponensből áll. Ezek: a három nyelvi készség felmérése, az általános értelmi képességeket jellemző induktív gondolkodás felmérése, az iskolához és a nyelvtanuláshoz való viszonyt tükröző attitűdök felmérése és a tanulókat jellemző egyéb háttér adatok összegyűjtése.

Az értelmi képességek felmérése

A gondolkodási képesség jellemzésére az induktív gondolkodás tesztet használtuk. A teszt már több vizsgálatunkban is szerepelt, korábbi országos reprezentatív adatok is rendelkezésünkre állnak. (4; 5; 7) A teszt három résztesztből áll: szóbeli analógiák, számanalógiák és számsorok. Reliabilitás-mutatója (Cronbach alfa) ennek a vizsgálatnak az adatai alapján számítva: 0,9362.

Ezt a tesztet a kiválasztott iskolák minden tanulója megoldotta, így össze lehet hasonlítani az angolt és németet tanulókat egymással, továbbá azokkal, akik nem tanulják e két nyelv egyikét sem. Ez a teszt mindhárom évfolyam számára azonos.

Kérdőíves adatgyűjtés a tanulókról

A vizsgálatához két kérdőívet használtunk.

a) Általános kérdőív. Egy körülbelül 15 perces a tanuló iskolai eredményeiről, családi háttéréről, attitűdjeiről. Ezt mindenki kitöltötte, nem csak azok, akik angol vagy német nyelvet tanulnak.

b) Kérdőív a nyelvtanulásról. Egy teljes tanórát igénybe vevő részletes kérdőív a tanulóknak a nyelvtanuláshoz való viszonyáról, az iskolán kívüli nyelvtanulásáról. Ezt csak azok töltik ki, akik angolt vagy németet tanulnak.

Mindkét kérdőív mindhárom évfolyam számára azonos.

A nyelvi készségek felmérése

A nyelvi tesztek Nikolov Marianne és munkacsoportja dolgozta ki. A három életkor számára különböző tesztek készültek, viszont vannak a tesztek között átfedések, tartalmaznak úgynevezett horgony feladatokat, amelyek lehetővé teszik, hogy a készségek fejlettségét a három évfolyamon egy egységes skálán fejezzük ki. A tesztek itt felhasznált formái számos korábbi felmérés tapasztalatain alapulnak. A tesztek részletes bemutatására itt nincs módunk, azonban azok jellegéről, nyelvtudás-konceptiójáról részletesen tájékoztatnak a tesztek készítőinek a korábbi publikációi. (10; 2; 12; 3)

A német és az angol tesztek szerkezetüket tekintve megegyeznek egymással. Minden tesztből összesen két (egy A és egy B) változat készült. Ezek feladatai megegyeznek, csak a feladatok sorrendje különbözik. A mérés három készségre terjedt ki:

- olvasás (szövegértés teszt);
- írás (irányított fogalmazás);
- beszédértés (magnetofonról elhangzó szöveg megértése).

A három készség mérését két 45 perces tanóra alatt megoldható tesztbe szerveztük. Az egyik teszt az olvasást, a másik a beszédértést és az írást vizsgálta. Ezt a két tesztet azok a tanulók oldották meg, akik angolt vagy németet tanulnak.

A tesztek megbízhatósága

Az adatelemzés első fázisában a klasszikus tesztelmélet elemzési eljárásait alkalmazzuk. Az eredményeket százalékpontban (az elérhető maximális pontszámok százalékaiban) fejezzük ki. Az elemzés későbbi fázisában kerítünk sort a valószínűségi tesztmodelleken alapuló skálák kidolgozására.

A tesztek általában nagyon megbízható mérőeszközöknek bizonyultak. A reliabilitás-mutatók (Cronbach alfa) különösen az olvasástesztek esetében voltak kiemelkedőek, általában 0,95 körüli értéknek adódtak. Az írástesztek reliabilitás-mutatói általában 0,85 és 0,90 közé, míg a beszédértéstesztek reliabilitás-mutatói többnyire 0,75 és 0,80 közé estek.

A felmérés lebonyolítása

Az adatfelvételt 2000 tavaszán, áprilisban és májusban végeztük. A felmérés jellegéből következően két alapvető egységet kellett megkülönböztetnünk: az iskolai osztályt és a nyelvi csoportot. Az induktív gondolkodás teszt megoldása és a kérdőív kitöltése osztálykeretben történt, míg a nyelvi tesztek megoldása a csoportbontás formájától, jellegétől, időbeli beosztásától függően osztálykeretben vagy nyelvi csoportban. Számos egyedi változat fordult elő, például ha az osztály egyik fele angolt, a másik fele olaszt tanult, akkor a nyelvi felmérés csak az osztály egyik részére terjedt ki.

Azokban az osztályokban, illetve csoportokban, amelyek mind az angol, mind a német nyelvet tanulják, azt a nyelvet céloztuk meg, amelyet a tanulók várhatóan jobban tudnak. Ilyen esetben az iskolák döntöttek el, hogy melyik a felmért nyelv (az első idegen nyelv, a magasabb szinten vagy magasabb óraszámban tanított nyelv). A tanulók attitűdjeinek és a nyelvtudással, nyelvtanítással kapcsolatos véleményüknek a vizsgálata is erre a nyelvre vonatkozott.

A tesztek jelentős része objektíven értékelhető feladatokat tartalmaz, így azokat közvetlenül lehetett számítógépen rögzíteni. Az írástesztek 8. és 10. évfolyamon nyitott feladatokat tartalmaznak, ezeknek az értékelését ugyanaz a munkacsoport szervezte meg, amelyik a tesztek kidolgozta.

A felméréseket helyi szinten a mérőbiztosok megyénként megszervezett hálózata bonyolította le. Ebben a munkában főleg a megyei pedagógiai intézetek munkatársai vettek részt.

A felmérés előkészítéséhez rendelkezésre álló rendkívül rövid idő nagyon szoros szervezés és időbeli ütemezést tett szükségessé. Mivel számítani lehetett arra, hogy az isko-

lák a rendelkezésre álló időintervallumban esetleg egyes teszteket nem tudnak megoldatni, a kiinduló mintát a feltétlenül szükségesnél kissé nagyobbak választottuk. A tervezett, de elmaradt adatfelvétel aránya nem jelentős, és végül a minta még a hiányzó tesztekkel is reprezentatív maradt, meghaladva a tervezett méretet. Nagyobb eltérések származnak az osztályok és nyelvi csoportok különbözőségeiből, mivel bizonyos adatok egyes osztályoknak csak az egyik feléről állnak rendelkezésre. Az adatbázisban minden adatot szerepeltettünk.

Mivel nem minden osztályról áll minden adat rendelkezésünkre, a számításokban az aktuálisan használt részminták mérete különbözhet. Ez főleg akkor figyelhető meg, ha az összefüggésekben szereplő különböző változók különböző adatforrásokból (kérdőív, teszt) származnak. Az adatbázis bonyolult felépítése, illetve az adathiány az aktuális részminták tekintetében százalékos, az érdemi eredményekben ezrelékes nagyságrendű eltéréseket okozhat.

A nyelvválasztást befolyásoló tényezők

Az angol és a német nyelvet országos szinten csaknem azonos arányban választják a tanulók, de a nyelvet választók száma nem egyenletesen oszlik el az egyes háttérváltozók mentén. Vannak különbségek regionális szinten, a szülők iskolázottsága tekintetében és a tanulók általános gondolkodási képességeit tekintve is (a korábbi felmérésekben vizsgált háttértényezőkről lásd *Vágó Irén* tanulmányát (13)).

A következő táblázatokban azt mutatjuk be, hogyan befolyásolja néhány háttérváltozó a német és az angol nyelv választását.

Regionális különbségek a nyelvválasztásban

A nyelvválasztásban nagyon markánsak a regionális különbségek. Ezt elsősorban az általános iskolások adatain érdemes tanulmányozni, ugyanis a középiskolások nem mindig a lakóhelyükön folytatják a tanulmányaikat. A 3. táblázat a nyolcadik évfolyam adatait mutatja be. A német nyelvet legmagasabb arányban a Nyugat-Dunántúlon tanulják, a tanulók csaknem 90 százaléka esetében ez az első idegen nyelv. Ugyancsak kiemelkedik Közép-Dunántúl aránytalansága, itt 72 százalékos a német nyelv aránya, amitől alig tér el a Dél-Dunántúl. Ennek szinte a fordítottját mutatja Közép-Magyarország, ahol a 72:28-as arány már az angol nyelv preferenciáját tükrözi. (Budapesten 76,2 százalékos az angol aránya.) A keleti megyékben az angol a vezető nyelv (északon 57–58 százalék), különösen a Dél-Alföldön (64 százalék) magas az angolt tanulók aránya. (Az elemzéshez használt részminta mérete: $n = 6682$; az összefüggést jellemző kontingencia-koefficiens $k = 0,387$, ami $p < 0,001$ szinten szignifikáns).

régió	melyik nyelvet választotta (%)	
	angol	német
Közép-Magyarország	72,2	27,8
Közép-Dunántúl	28,0	72,0
Nyugat-Dunántúl	10,4	89,6
Dél-Dunántúl	26,6	73,4
Észak-Magyarország	57,0	43,0
Észak-Alföld	57,8	42,2
Dél-Alföld	63,9	36,1
együtt	49,3	50,7

3. táblázat. Az angol és a német nyelvet tanulók aránya a különböző régiókban a 8. évfolyamon

A szülők iskolázottságának szerepe a nyelv választásban

A szülők iskolázottsága jelentősen befolyásolja azt, hogy gyermekeik milyen nyelvet tanulnak. Az összefüggés bemutatására az egyik konkrét változót, az anya iskolázottságát választjuk. Az összefüggés tipikusan a nyolcadik évfolyamon figyelhető meg, ekkor ugyanis a tanulók többsége már tanul egy vagy két nyelvet, és ebben a korosztályban a népesség nagyobb hányada van még iskolában, mint a középiskolások korosztályában.

A 4. táblázatban az angol és német nyelv százalékos megoszlását mutatjuk be azok között, akik tanulják e két nyelv közül valamelyiket. Az adatok szerint minél magasabb az anya iskolai végzettsége, annál valószínűbb, hogy gyermeke az angol nyelvet tanulja. Míg az általános iskolát végzett anyák gyermekeinek csak 41 százaléka, az egyetemet végzett anyák gyermekeinek már 66 százaléka tanul angolt. (A részminta mérete: $n = 5520$; a két változó közötti korreláció $r = 0,14$, ez az összefüggés $p < 0,001$ szinten szignifikáns.)

anya iskolai végzettsége	melyik nyelvet választotta (%)	
	angol	német
8 általános	40,7	59,3
szakmunkásképző	41,6	58,4
érettségi	48,7	51,3
főiskola	56,3	43,7
egyetem	65,8	34,2
együtt	48,9	51,1

4. táblázat. Az angol és a német nyelvet tanulók aránya az anya iskolai végzettségének függvényében a 8. évfolyamon

A 10. évfolyamon a tanulók többsége már eleve angolt tanul (53:47 arányban), az egyetemet végzett anyák gyermekei tizedszázalék pontossággal ugyanolyan arányban tanulnak angolt, mint az általános iskola nyolcadik osztályába járók (5. táblázat). Az alacsonyabb iskolázottságú anyák gyermekeinek körében viszont középiskolában némileg magasabb az angolt tanulók aránya, mint az általános iskolások között láttuk. Az anya iskolázottságának és a nyelv választásának összefüggése ebben az esetben is szignifikáns ($n = 7819$; $r = 0,1$; $p < 0,001$). A nyolcadikos és tizedikes minta összehasonlításából arra következtethetünk, hogy az általános iskolából általában a magasabb végzettségű anyák gyermekei, az alacsonyabb végzettségűek gyermekei közül pedig azok, akik angol nyelvet tanulnak, nagyobb eséllyel juthatnak be a középiskolába.

anya iskolai végzettsége	melyik nyelvet választotta (%)	
	angol	német
8 általános	46,0	54,0
szakmunkásképző	46,1	53,9
érettségi	53,4	46,6
főiskola	59,5	40,5
egyetem	65,8	34,2
együtt	53,1	46,9

5. táblázat. Az angol és a német nyelvet tanulók aránya az anya iskolai végzettségének függvényében a 10. évfolyamon

A képességek fejlettsége szerinti különbségek

A különböző nyelvet választó tanulók gondolkodási képessége között is vannak eltérések. A 6. táblázat bemutatja az induktív gondolkodás teszt eredményét a tanulók nyelvválasztásának függvényében. A hatodik évfolyamon 2 százalékpont, a tizedik évfolyamon 3 százalékpont körüli különbségek vannak. (A t próbát elvégezve a különbségek statisztikailag mindhárom életkorban szignifikánsak $p < 0,001$ szinten). Bár ezek a különbségek nem túl nagyok, azt azért jelzik, hogy az angol és a német nyelv tanárai nem egészen azonos feltételek között dolgoznak.

évfolyam	tesztelt nyelv	átlag (%p)
6.	angol	35,6
	német	33,7
	egyiket sem	32,0
	együtt	34,3
8.	angol	48,2
	német	46,2
	egyiket sem	45,2
	együtt	46,8
10.	angol	57,4
	német	53,9
	egyiket sem	55,9
	együtt	55,8

6. táblázat. Az angol és német nyelvet választók induktív gondolkodásának fejlettsége a tesztelt nyelv függvényében

Azoknak az általános képességei, akik sem angolt, sem németet nem tanulnak, a hatodik és a nyolcadik évfolyamon még elmaradnak a többiekétől. A tizedik évfolyamon már nem tapasztalható ilyen mértékű különbség.

Összefüggés a háttérváltozók között

Az előző táblázatokban bemutatott adatok szerint a nyelvválasztás több más változóval is összefügg, azonban ezek között a változók között is van kapcsolat. A szülők (apa és anya együtt) iskolázottságát jellemző mutató például $r = 0,28$ szinten korrelál az induktív gondolkodással a nyolcadik évfolyamon országos szinten.

régió	átlag	szórás
Közép-Magyarország	3,24	1,05
Közép-Dunántúl	2,69	1,03
Nyugat-Dunántúl	2,73	0,98
Dél-Dunántúl	2,72	1,07
Észak-Magyarország	2,92	1,09
Észak-Alföld	2,75	1,07
Dél-Alföld	2,76	1,09
együtt	2,86	1,07

7. táblázat. Az anya iskolázottságát jellemző mutató regionális bontásban (8. évfolyam)

Ugyancsak van különbség a szülők iskolázottsága között regionális szinten. Az anya iskolázottságát jellemző adatokat a 8. évfolyamra regionális bontásban a 7. táblázatban mutatjuk be. (Az anya iskolázottsága és a régió között a kontingencia-koefficiens $k=0,20$,

$p < 0,001$). Lényegében Közép-Magyarország iskolázottsági mutatója kiemelkedik az összes többi régióból, amelyek között a különbségek már kisebbek.

A tanulók teljesítményei

A tanulók teljesítményei az egyes teszteken jelentősen különböznek egymástól, és e teljesítményeket befolyásolják a különböző háttérváltozók is. A következő táblázatok a teljesítményeket a háttérváltozók szerinti bontásban mutatják be.

A teljesítmények nemek szerinti bontásban

A teszteredményeket a tanulók neme szerint bontásban a 8. táblázat mutatja be. A lányok teljesítménye az összes lehetséges összehasonlításban magasabb a fiúkénál. Különösen nagyok a különbségek a 8. és a 10. évfolyam írástesztjein. Ezeket a tesztek két tényező is megkülönbözteti a többitől: az eredmények átlagosan alacsonyabbak a többinél, és így különösképpen megnyilvánulhatnak a tudásbeli különbségek; nyitott, feleletalkotó feladatokat tartalmaztak az írásteszték, melyeket értékelők pontoztak, így esetleg a külalak, az írásképp rendezettség is befolyásolhatta a pontozást. A legkisebb különbséget a 10. évfolyam angol olvasástesztjeinél találtuk.

évfolyam	nem	angol olvasás	angol beszédértés	angol írás	német olvasás	német beszédértés	német írás
6.	fiú	56,0	80,4	57,4	49,9	60,3	54,2
	lány	59,5	83,1	65,5	56,7	63,0	63,3
	együtt	57,8	81,7	61,5	53,4	61,7	58,9
8.	fiú	58,1	63,9	24,4	55,7	51,1	15,2
	lány	62,3	65,9	34,2	62,6	53,7	25,6
	együtt	60,2	64,9	29,5	59,3	52,5	20,5
10.	fiú	61,0	61,9	39,3	50,4	60,7	22,9
	lány	61,7	65,5	54,2	57,9	62,6	38,3
	együtt	61,3	63,7	46,9	54,3	61,7	30,9

8. táblázat. A tesztek eredményei nemek szerinti bontásban (%pont)

A teljesítmények regionális bontásban

A 9–11. táblázatok a teljesítményeket regionális bontásban mutatják be. Mindhárom évfolyamon figyelemre méltóak Nyugat-Dunántúl tanulóinak eredményei.

régió	angol olvasás	angol beszédértés	angol írás	német olvasás	német beszédértés	német írás
Közép-Magyarország	61,4	82,4	59,9	46,2	60,2	51,4
Közép-Dunántúl	52,8	80,7	61,3	52,3	66,1	59,9
Nyugat-Dunántúl	60,7	85,2	66,8	55,5	59,9	59,2
Dél-Dunántúl	60,8	79,3	61,0	56,9	61,8	60,3
Észak-Magyarország	54,4	81,1	60,7	50,7	61,0	56,5
Észak-Alföld	60,0	82,2	64,5	53,5	61,3	57,3
Dél-Alföld	49,7	81,0	60,6	47,7	58,4	58,3
összesen	57,5	81,7	61,6	52,4	61,5	58,0

9. táblázat. A tesztek eredményei a 6. évfolyamon régiók szerinti bontásban (%pont)

régió	angol olvasás	angol beszédértés	angol írás	német olvasás	német beszédértés	német írás
Közép-Magyarország	61,6	64,5	30,6	50,1	50,2	21,1
Közép-Dunántúl	56,3	67,3	27,6	61,1	56,2	21,2
Nyugat-Dunántúl	75,5	68,1	41,4	62,2	55,3	23,1
Dél-Dunántúl	60,0	63,9	22,4	63,6	53,9	23,3
Észak-Magyarország	58,7	65,8	26,7	59,5	50,7	14,2
Észak-Alföld	60,2	64,6	32,2	59,2	52,3	17,6
Dél-Alföld	57,2	64,6	26,1	54,5	44,7	16,2
összesen	60,0	65,0	29,2	59,2	52,5	19,9

10. táblázat. A tesztek eredményei a 8. évfolyamon régiók szerinti bontásban (%pont)

régió	angol olvasás	angol beszédértés	angol írás	német olvasás	német beszédértés	német írás
Közép-Magyarország	55,7	60,2	37,9	42,8	53,2	15,3
Közép-Dunántúl	63,7	63,9	54,2	53,0	63,1	36,2
Nyugat-Dunántúl	71,2	68,6	62,3	62,1	70,0	32,5
Dél-Dunántúl	55,4	64,5	37,2	60,6	57,9	37,3
Észak-Magyarország	61,1	65,6	46,5	55,2	64,0	31,8
Észak-Alföld	60,0	62,7	42,4	51,6	58,1	34,8
Dél-Alföld	58,9	61,1	46,3	49,1	56,5	30,9
összesen	61,1	63,5	46,7	54,0	61,6	31,2

11. táblázat. A tesztek eredményei a 10. évfolyamon régiók szerinti bontásban (%pont)

Az eredmények az anya iskolázottsága szerinti bontásban

A 12. táblázat a teljesítményeket az anya iskolázottsága szerinti bontásban mutatja be. Összességében megfigyelhető, hogy az anya iskolázottságának növekedésével javulnak a teljesítmények, az összefüggés szorossága azonban tesztől tesztre változik. Az anya iskolázottságának befolyása leginkább az olvasástesztek esetében mutatható ki.

évf.	anya iskolai végzettsége	angol olvasás	angol beszédértés	angol írás	német olvasás	német beszédértés	német írás
6.	8 általános	43,2	71,8	46,5	49,3	62,0	51,7
	szakmunkásképző	50,2	76,6	55,3	50,7	59,9	56,6
	érettségi	58,9	83,6	63,7	56,1	62,9	61,5
	főiskola	65,2	85,7	67,8	56,1	62,8	62,6
	egyetem	67,6	87,4	69,2	57,3	62,4	64,2
8.	<i>együtt</i>	58,6	82,1	62,2	53,8	61,9	59,2
	8 általános	45,6	56,1	14,5	52,5	50,6	13,9
	szakmunkásképző	48,2	57,7	17,9	55,2	51,9	14,8
	érettségi	61,0	64,8	28,4	60,8	53,1	22,6
	főiskola	71,1	72,5	42,0	67,6	54,7	30,7
10.	egyetem	75,7	75,5	49,4	65,2	53,0	28,1
	<i>együtt</i>	60,8	65,4	30,1	59,6	52,7	21,0
	8 általános	54,0	59,3	34,8	47,6	58,0	24,0
	szakmunkásképző	53,8	58,8	36,7	48,9	59,8	24,2
	érettségi	61,1	63,5	47,4	55,9	61,9	32,4
	főiskola	66,6	67,1	54,2	60,4	64,5	39,0
	egyetem	74,9	71,3	61,9	65,9	68,4	45,4
	<i>együtt</i>	61,5	63,7	47,1	54,4	61,7	31,1

12. táblázat. A teszteredmények évfolyamonként az anya iskolázottsága szerinti bontásban (%pont)

A családi háttér hatásának egyszerűbb áttekinthetősége érdekében kiszámítottuk a szülők iskolázottsága és a teljesítmények közötti korrelációs együtthatót. Itt a szülők iskolázottságát azzal az indexszel jellemeztük, amit az apa és az anya iskolázottságát jellemző mutató összegzésével kaptunk. A korrelációs együtthatókat a 13. táblázat tartalmazza. A táblázatban csak azok az értékek szerepelnek, amelyek $p < 0,001$ szinten szignifikánsak.

évfolyam	angol olvasás	angol beszédértés	angol írás	német olvasás	német beszédértés	német írás
6.	0,315	0,265	0,281	0,123	–	0,175
8.	0,370	0,290	0,388	0,196	–	0,221
10.	0,285	0,212	0,281	0,231	0,140	0,247

13. táblázat. A szülők iskolázottsága és a teszteredmények közötti korrelációk

A korrelációs együtthatók alapján már áttekinthetőbb formában látható, hogy az angol tesztek eredményei általában szorosabban összefüggenek a szülők iskolázottságával, mint a német teszteken nyújtott teljesítmények.

Az eredmények a település szerinti bontásban

A teljesítményeket település szerinti bontásban a 14. táblázat tartalmazza. Mivel a kisebb településeken nincs középiskola, itt csak a hatodik és a nyolcadik osztály eredményeit mutatjuk be.

évf.	a település jellege	angol olvasás	angol beszédértés	angol írás	német olvasás	német beszédértés	német írás
6.	község 2500 alatt	44,7	73,5	48,7	53,7	59,6	56,4
	község 2500 felett	51,9	79,5	58,3	55,6	63,4	58,6
	város 35000 alatt	57,3	84,3	61,6	47,6	60,1	55,4
	város 35000 felett	60,5	84,9	67,2	51,3	61,8	60,3
	Budapest	67,1	83,1	65,0	58,8	66,0	62,9
	együtt	57,5	81,8	61,6	52,4	61,5	58,0
8.	község 2500 alatt	51,2	59,5	17,2	58,3	52,3	18,0
	község 2500 felett	55,7	61,3	23,3	62,9	56,1	19,8
	város 35000 alatt	57,7	64,7	27,4	58,9	51,4	21,4
	város 35000 felett	63,3	68,3	34,3	57,4	50,1	18,0
	Budapest	68,1	68,4	38,7	55,0	57,6	29,5
	együtt	59,8	64,8	28,9	59,2	52,7	19,7

14. táblázat. A teszteredmények évfolyamonként a település jellege szerinti bontásban

Az összefüggések jobb áttekinthetősége érdekében itt is kiszámítottuk a korrelációs együtthatókat. A település méretét – a tíz egyenlő népességű intervallumra való felosztás alapján képezett változót – használtuk az összefüggés kiszámítására. Ezeket a korrelációkat a 15. táblázatban foglaltuk össze. Az angol tesztek esetében mindegyik összefüggés szignifikáns $p < 0,001$ szinten, a német tesztek esetében pedig egyik sem. Ennek az lehet az oka, hogy – mint korábban láttuk –, a nyelvek eloszlása földrajzi szempontból nagyon egyenetlen. Például az iskolázottabb népességű Közép-Magyarországon alacsonyabb a németet tanulók aránya, és ezek a regionális és iskolázottságbeli különbségek elfedik a településméret különbségeit.

évfolyam	angol olvasás	angol beszédértés	angol írás	német olvasás	német beszédértés	német írás
6.	0,266	0,159	0,202	-0,034	0,049	0,046
8.	0,178	0,150	0,251	-0,050	-0,046	0,033

15. táblázat. A település mérete és a teljesítmények közötti összefüggés (korrelációk)

Összegezve

A felmérés eredményei szerint ma Magyarországon a tanulók jelentős része a tantervekben és követelményekben az adott korosztályok számára megfogalmazott célokkal összemérhető színvonalon elsajátított legalább egy idegen nyelvet. Ebben a tekintetben eredményeink összhangban vannak azokkal a megállapításokkal (például (13)), amelyek szerint a nyelvtanítás eredményessége terén az utóbbi időben jelentős változások következtek be. Korábban még tömegjelenség volt, hogy több éves formális nyelvtanulás után sem alakult ki a minimális idegen nyelvi kompetencia. Ez ma már egyre kevesebb tanulóra jellemző.

A kedvező összkép mögött azonban igen jelentős különbségek vannak. Az eredmények nagymértékű szóródást tükröznek, és szinte minden megvizsgált háttértényező mentén nagy eltéréseket találtunk. Az elemzett összefüggések arra utalnak, hogy a nyelvtudásbeli különbségek forrását az iskolán kívül kell keresnünk. A tanulók közötti különbségek olyan jelentősek, hogy azokat az iskola kiemelt figyelem és többlet-erőforrások bevonása nélkül nem képes kiegyenlíteni.

Irodalom

- (1) Alderson, J. C., Nagy, E. és Öveges, E. (2000, szerk.): *English Language Education in Hungary. Part II. Examining Hungarian Learners' Achievements in English*. The British Council Hungary, Budapest.
- (2) Bors Lidia, Nikolov Marianne, Pércsich Richárd és Szabó Gábor (1999): A pécsi nyolcadik osztályosok idegen nyelvi tudásának értékelése. *Magyar Pedagógia*, **99**, 3. sz. 289–306.
- (3) Bors Lidia, Lugossy Réka és Nikolov Marianne (2001): Az angol nyelv oktatásának átfogó értékelése pécsi általános iskolákban. *Iskolakultúra*, 4. sz. 73–88.
- (4) Csapó Benő (1994): Az induktív gondolkodás fejlődése. *Magyar Pedagógia*, **94**, 1–2. sz. 53–80.
- (5) Csapó, B. (1997): Development of inductive reasoning: Cross-sectional measurements in an educational context. *International Journal of Behavioral Development*, **20**, 4. sz. 609–626.
- (6) Csapó Benő (1998a, szerk.): *Az iskolai tudás*. Osiris Kiadó, Budapest.
- (7) Csapó Benő (1998b): Az új tudás képződésének eszköze: az induktív gondolkodás. In: Csapó Benő (szerk.): *Az iskolai tudás*. Osiris Kiadó, Budapest. 251–280.
- (8) Einhorn Ágnes (1998, szerk.): *Német nyelv. Mérés – értékelés – vizsga 5*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest.
- (9) Nagy Edit és Krolopp Judit (1997): Angol nyelv. In: Mártai Zsuzsa (szerk.): *Középiskolai tantárgyi feladatbankok I. Mérés – értékelés – vizsga 2*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest.
- (10) Nikolov, M. (szerk. 1999): *English Language Education in Hungary. A Baseline Study*. The British Council Hungary, Budapest.
- (11) Nikolov M. (2000): Research into Early Second Language Acquisition. In: Moon, J. és Nikolov, M. (szerk.): *Research into Teaching English to Young Learners: International Perspectives*. Pécs University Press, Pécs.
- (12) Nikolov Marianne, Pércsich Richárd és Szabó Gábor (2000): A puding próbája. Alapszintű angol feladatok bemérésének tapasztalatai. *Modern Nyelvoktatás*, 6. 4. sz. 3–28.
- (13) Vágó Irén (1999): Az élő idegen nyelvek oktatása. Egy modernizációs sikertörténet. In: Vágó Irén (szerk.): *Tartalmi változások a közoktatásban a 90-es években*. Okker Kiadó, Budapest. 135–172.